

SZYMON MACIEJEWSKI
Warszawa

TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE PODSTAWY SZKOŁY MONACHIJSKIEJ

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie głównych założeń teoretycznych i metodologicznych Szkoły Monachijskiej, która zapoczątkowała szeroki nurt badań nad stosunkami międzynarodowymi na gruncie powojennej nauki niemieckiej. W piśmiennictwie polskim dorobek naukowy tego środowiska badawczego jest słabo znany i niemal w ogóle nieopisany. W pierwszej części opracowania zostały przedstawione geneza oraz główne założenia teoretyczne Szkoły Monachijskiej. W części drugiej omówiono poszczególne poziomy, wypracowanej przez neorealistów niemieckich, analizy konstelacyjnej. Część trzecia stanowi krótką syntezę głównych złożań teoretyczno-metodologicznych Szkoły Monachijskiej.

GLÓWNE ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Szkoła Monachijska ukształtowała się jako samodzielny nurt badawczy na gruncie nauki niemieckiej w drugiej połowie lat 70. ubiegłego wieku. W węższym rozumieniu „Szkoła Monachijska” oznacza teorię badawczą stworzoną przez niemieckiego uczonego austriackiego pochodzenia Gottfrieda-Karla Kindermanna (ur. 1926 r.), natomiast w szerszym ujęciu tym mianem określa się neorealistyczne orientacje badawcze, jakie od lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku powstały na bazie teorii sformułowanej przez tego uczonego. Chodzi m.in. o takie nurty badawcze jak realizm konfiguracyjny czy realizm synoptyczny.

W trakcie seminariów prowadzonych na Uniwersytecie Monachijskim przez Gottfrieda-Karla Kindermanna zaczęto formułować polemiczne uwagi pod adresem przedstawicieli szkoły amerykańskiej¹. Z czasem zyskały one rangę paradygmatu naukowego. Po raz pierwszy w sposób całościowy i systematyczny teoretyczne oraz metodologiczne podstawy swojej teorii Kindermann wyłożył w 1977 r. w dziele zatytułowanym *Grundelemente der Weltpolitik*. Już na wstępie, odwołując się do nurtu

¹ Neorealizm niemiecki – zdaniem Reinharda C. Meier-Walsera – był rezultatem naukowego dialogu pomiędzy Kindermannem i Morgenthauem; R. C. Meier-Walser, *Struktureller Neorealismus die Münchner Schule und das Verfahren der Konstellationsanalyse*, „Die wissenschaftliche Untersuchung Internationaler Politik“, Aktuelle Analysen, Nr. 35, Akademie für Politik und Zeitgeschehen, München 2004, s. 15.

realistycznego, autor deklarował, iż głównym celem tej publikacji jest prezentacja oraz naukowe uzasadnienie podstaw teoretycznych oraz dyrektyw metodologicznych Szkoły Monachijskiej².

Identyfikacji Kindermanna z neorealizmem amerykańskim nie należy utożsamiać z akceptacją wszystkich jego założeń teoretycznych. Należy rozumieć ją raczej w kategoriach inspiracji oraz formalnego zaszeregowania. Termin „realistyczny” – jak deklaruje niemiecki badacz – jest przez niego używany z uwagi na długą i bogatą tradycję, która stanowi źródło inspiracji naukowej, jednakże w żadnym razie nie można przypisywać tej orientacji badawczej cech ekskluzywnego nurtu w naukach politycznych³. Z kolei określenie pojęcia „neorealizm” nie oznacza dla Kindermanna bezpośredniego nawiązania do tradycji realizmu strukturalnego⁴, lecz jest wyrazem jego identyfikacji ze spuścizną tzw. Szkoły Freiburskiej (*Freiburger Schule*), założonej przez Arnolda Bergstraessera – jednego z czołowych twórców niemieckiej polityologii w dwudziestym wieku⁵.

Dla twórcy Szkoły Monachijskiej „bycie realistą” nie wiąże się z roszczeniem sobie prawa do lepszego poznania natury i mechanizmów rządzących stosunkami międzynarodowymi, lecz określa konkretną postawę badawczą, nakierowaną na ich praktyczne badanie poprzez konstruowanie teorii, uwzględniającej doświadczenia historyczne. Jest to nieco odmienne podejście od tego, jakie prezentuje K. Waltz, który otwarcie za cel stawia sobie zbudowanie teorii wolnej od usterek oraz weryfikację już istniejących⁶. W kontekście sporu, co jest ważniejsze dla nauki: metoda, jej rezultat czy rozwiązanie praktycznego problemu, neorealiści niemieccy skłaniają się ku stanowisku, iż centralną kwestią w pracy badawczej jest przede wszystkim odkrywanie nowych źródeł poznania naukowego, a nie ich praktyczna instrumentalizacja na gruncie polityki⁷. Zdaniem Helgi Haftendorn badanie stosunków międzynarodowych nie jest możliwe bez usystematyzowanej teorii, gdyż wiąże się ono z kwestią intelektualnego zmierzenia się (*intellektuelle Bewältigung*) zarówno z ich złożonością, jak i ze sprzecznościami tkwiącymi w ich naturze. Jedynie spójna teoria jest w stanie wyabstrahować pojedyncze fakty lub ich zbiory ze złożonej rzeczywistości oraz ułożyć je w abstrakcyjne modele eksplanacyjne⁸. Ponadto na gruncie teorii powstają metody

² Gottfried-Karl Kindermann, *Grundelemente der Weltpolitik – eine Einführung*, München/Zürich 1986, s. 11; Kindermann odwoływał się głównie do Hansa Morgenthaua, Kennetha Waltza oraz Henry’ego Kissingera. Warto również dodać, iż to wydanie pracy wstępem opatrzył sam Morgenthau. Był on także autorem jednego z rozdziałów, dotyczącego pokoju w erze nuklearnej (*Der Friede im nuklearen Zeitalter*).

³ G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 62.

⁴ Warto zaznaczyć, iż praca Kindermanna ukazała się w 1977 r., czyli wcześniej niż Waltza, której pierwsze wydanie ukazało się w 1979 r.

⁵ Arnold Bergstraesser (1896-1964) w swoim dziele pt. *Sinn und Grenzen der Verständigung zwischen Nationen* opowiadał się za zintegrowaną (synoptyczną) metodą badawczą uwzględniającą m.in. kontekst instytucjonalno-decyzyjny oraz historyczno-kulturowy.

⁶ Zob. K. N. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 9.

⁷ Por. U. Nerlich, *Zur Wissenschaft und Praxis der Internationalen Beziehungen*, [w:] U. Nerlich (Hrsg.), *Krieg und Frieden im industriellen Zeitalter*, Gütersloh 1966, s. 10.

⁸ Por. H. Haftendorn, *Theorie der Internationalen Politik. Gegenstand und Methode der Internationalen Beziehungen*, Hamburg 1975, s. 10.

oraz dyrektywy badawcze, które umożliwiają zintegrowanie logicznie ułożonych modeli badawczych z deskryptywnymi pojęciami, takimi jak imperializm i nacjonalizm, co umożliwia ich późniejszą operacjonalizację w procesie badawczym⁹.

Kolejnym postulatem Szkoły Monachijskiej jest dystansowanie się w procesie badawczym od wszelkich treści nacechowanych ideologicznie, takich jak: programy i doktryny partyjne, obowiązujące w danym kraju ideologie, aktualne stanowiska dotyczące interesu narodowego czy obiegowe stereotypy¹⁰. Przyjęcie takiej postawy nie jest w stanie całkowicie oddzielić badacza od jego kontekstu poznawczego, na który składają się wyznawane przez niego poglądy, wartości oraz uwarunkowania natury psychologicznej, to właśnie one bowiem w znaczącej mierze determinują jego ogląd świata. Badacz powinien być jednak świadomy tego faktu, co w rezultacie umożliwi mu dokonanie wyraźnego rozgraniczenia pomiędzy tym, co realne (*das Gegebene*), a tym, co faktyczne (*das Faktische*) oraz pomiędzy tym, co życzeniowe (*das Wunschbare*) a tym, co normatywne¹¹. Taka dyrektywa metodologiczna nie jest w stanie uchronić badacza przed popełnianiem błędów, ale uświadamia intencjonalność poznania naukowego, co pozwoli badającemu na zachowanie dystansu oraz postawy krytycznej wobec własnych dokonań.

Postulat wysuwany zarówno przez Bergstraessera, jak i Kindermanna, dotyczący wyzbycia się w analizie politologicznej uprzedzeń i stereotypów był także – jak się wydaje – w zasadniczej mierze motywowany chęcią „oczyszczenia nauki” w powojennej RFN z treści narodowosocjalistycznych. Podobnie jak zwolennicy realizmu klasycznego, niemieccy neorealiści stoją na stanowisku, że w wyjaśnianiu biegu historii podejście empiryczno-antropologiczne jest podstawowym sposobem poznania naukowego, lecz w odróżnieniu od klasyków, nie koncentrują się na historii myśli politycznej, lecz przede wszystkim na analizie porównawczej wyodrębnionych do analizy konstelacji¹². Podczas gdy Morgenthau odwołuje się głównie do natury ludzkiej (*animus dominandi*), Waltz koncentruje się na strukturze systemu, tak zwolennicy Szkoły Monachijskiej wyróżniają trzy grupy uwarunkowań. Po pierwsze – na przestrzeni dziejów w różnych regionach i kulturach można dostrzec uniwersalne oraz psychologicznie uwarunkowane analogie właściwe ludzkiemu zachowaniu. Po drugie – istnieją zmienne zależne od czasu, miejsca oraz czynników systemowych. Po trzecie – w każdej konstelacji znajdują się zjawiska i czynniki mające charakter jednostkowy, jednorazowy i niepowtarzalny, co w konsekwencji utrudnia ich systematyczną naukową klasyfikację¹³.

W zakresie tworzenia aparatu pojęciowego, neorealiści niemieccy postulują funkcjonalne podejście indukcyjne, uwzględniające systematyczną analizę porównawczą

⁹ Por. R. C. Meier-Walser, *Struktureller Neorealismus...*, s. 7.

¹⁰ G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 11.

¹¹ A. Siedschlag (red.), *Realistische Perspektiven internationaler Politik*, Opladen 2001, s. 33.

¹² Zob. G.-K. Kindermann, *op. cit.*, 106-126; A. Siedschlag, A. Opitz, J. Troy/ A. Kuprian, *Grundelemente der internationalen Politik*, Wien, Köln, Weimar 2007, s. 201-212; chodzi o wyodrębnione do analizy konstelacyjnej fragmenty rzeczywistości międzynarodowej.

¹³ Por. G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 13.

doświadczeń historycznych. Na podstawie zaobserwowanych podobieństw, wyłaniają się analogie, różnice oraz kluczowe pojęcia-typy, krystalizujące określone cechy. Jako przykład Kindermann podaje pojęcie „państwo” – definiowane jako układ strukturalnych i funkcjonalnych elementów, tworzących określoną formę organizacji społeczeństwa, która w sposób systemowy ukształtowała się na przestrzeni epok i z uwagi na swoją specyfikę, jest intersubiektywnie rozpoznawalna.

Początkowo Szkoła Monachijska do pewnego stopnia akceptowała sposób pojmowania przez Morgenthaua roli i znaczenia siły – jako fundamentalnej kategorii sprawczej i badawczej w podejściu do polityki światowej. Z czasem jednak przedstawiciele neorealizmu niemieckiego zaczęli kwestionować traktowanie jej jako kategorii absolutnej i posiadającej swe korzenie w naturze ludzkiej. Do zmiany stanowiska w tej kwestii skłoniła ich wielokrotnie przeprowadzana operacjonalizacja tego pojęcia, zarówno w toku prowadzonych analiz, jak i podczas formułowania wniosków, dotyczących wyjaśniania konkretnych konstelacji w wymiarze polityczno-historycznym. W konsekwencji przedstawiciele Szkoły Monachijskiej wysunęli propozycję, aby za centralną kategorię badawczą w nauce o stosunkach międzynarodowych uznać politykę prowadzoną przez dane państwo lub państwa, postrzeganą w wymiarze wewnątrzpaństwowym oraz zagranicznym państwa, w kontekście międzynarodowym – pojmowaną jako sferę stosunków międzynarodowych¹⁴. Wskutek przeniesienia punktu ciężkości z pojęcia siły na pojęcie polityki, zasadniczej zmianie uległ status tej pierwszej, przedstawiciele Szkoły Monachijskiej bowiem zaczęli pojmować siłę nie jako kategorię w zasadniczy sposób determinującą działanie państw – jak sądzą zwolennicy realizmu klasycznego, stanowiącą cel sam w sobie – lecz przede wszystkim jako środek, służący realizacji celów politycznych. Siła jest zatem integralnym elementem rzeczywistości międzynarodowej, zdeterminowanym zarówno przez wolę państw, jak i przez grę ich interesów, co w rezultacie oznacza, iż stanowi ona niezbywalny, konieczny i wielowymiarowy środek, umożliwiający państwu przetrwanie i samorealizację. Dodatkowo charakter siły nie może być ustalany *a priori*, lecz musi być skorelowany z zakresem oraz specyfiką wyznaczanych przez państwo celów. W takim ujęciu kategoria ta posiada charakter dynamiczny¹⁵.

Na uwagę zasługuje nakreślenie przez Kindermanna samego pojęcia polityki, które definiuje on nie tylko w odniesieniu do państwa, lecz przede wszystkim w duchu socjologicznym przez pryzmat zdolności zarządzania złożonym organizmem społecznym w kontekście określonych wzorców uwarunkowanych historycznie. Przez pojęcie polityki należy rozumieć sztukę organizowania grup ludzkich oraz kierowania nimi. Działanie polityczne wynika z samego faktu istnienia tych grup i realizuje się adekwatnie do ich struktury, co wskazuje na rolę czynników wewnątrzpaństwowych w procesie kształtowania się i prowadzenia polityki przez państwo. Powyższa definicja pozbawiona jest *a priori* treści normatywno-ideologicznych, co po części koresponduje z podejściem klasycznym, gdzie miarą efektywności jest skuteczność

¹⁴ Por. G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 16.

¹⁵ Tamże, s. 19.

działania w konkretnych uwarunkowaniach (konstelacjach) wobec konkretnych graczy, zmierzających również do osiągnięcia wytyczonych celów przy zastosowaniu określonych metod i środków. Z naukowego punktu widzenia kluczową kwestią w badaniu rzeczywistości międzynarodowej pozostaje odrzucenie określonej orientacji ideologicznej na rzecz wyważonego i możliwie bezstronnego oglądu rzeczywistości, chociaż działanie polityczne z reguły implikuje wartości normatywne i pod tym względem podlega również ocenie moralnej. W rezultacie nader często dochodzi do konfliktu pomiędzy uniwersalnymi zasadami moralnymi lub też zasadami wynikającymi z norm prawa międzynarodowego, a racjami podyktowanymi koniecznością realizacji interesu narodowego. Odpowiedzią na ten problem jest – zdaniem Kindermanna – zastąpienie podejścia normatywno-ideologicznego podejściem empiryczno-analitycznym.

Reprezentanci Szkoły Monachijskiej wychodzą z założenia, że zachowanie państwa A względem państwa B nie może zostać wyczerpująco wyjaśnione na podstawie ich cech wewnętrznych, ani charakteru systemu, ani też poprzez systemowo-strukturalne uwarunkowania rozumiane jako wzajemna pozycja A i B w kontekście siły A v. B¹⁶. Podejście monachijskie postuluje zastosowanie *synopsy*¹⁷ – czyli zintegrowanego podejścia badawczego obejmującego kilka poziomów analizy. W odróżnieniu od realistów klasycznych i neorealistów, niemiecka szkoła nie stawia sobie za główny cel wypracowania uniwersalnej teorii wyjaśniającej rzeczywistość międzynarodową lub też korygowania istniejących teorii, lecz stara się zachowywać wobec nich dystans, co stoi w opozycji do nauki amerykańskiej, dla której priorytetem jest sformułowanie zarówno ogólnonaukowej metodologii, jak i wyznaczenie analizie pragmatycznego celu¹⁸.

Szkoła Monachijska definiuje politykę zagraniczną państwa jako kreowaną przez przywódców politycznych, uprawnione organy danego państwa odpowiedzialne za jej realizację oraz inne systemy wewnątrzpaństwowe, które mają regulować stosunki z innymi systemami przy jednoczesnym zachowaniu lub obronie (*Wahrung*) własnych interesów. Charakterystyczne dla tej definicji jest to, iż nie mówi o imperatywie, charakterystycznym dla Morgenthaua, nakazującym państwu siłowe forsowanie interesu narodowego kosztem innych uczestników polityki międzynarodowej, lecz wskazuje najbardziej optymalne sposoby jego realizacji lub obrony, co oznacza, że posługiwanie się przez państwo siłą nie jest celem samym w sobie. Miarą efektywności jest zatem analiza porównawcza deklaracji państwa i ostatecznych osiągnięć, przy czym identyfikacja oraz opisanie tych różnic stanowi wartość badawczą.

¹⁶ Por. R. Meier-Walser, *Neorealismus ist mehr als Waltz. Der synoptische Realismus des Münchner Ansatzes*, „Internationale Beziehungen” 1, 1994, s. 115-120.

¹⁷ Wyjaśnienie pojęcia *synopsy* zob. G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 139-142 oraz A. Siedschlag, A. Opitz, J. Troy, A. Kuprian, *Grundelemente...*, s. 211-212.

¹⁸ Kenneth Waltz już na wstępie deklaruje zamiar przeanalizowania teorii polityki międzynarodowej oraz tych podejść, które aspirują do teoretycznej istotności. Po drugie, zamierza zbudować teorię polityki międzynarodowej wolną od usterek istniejących teorii. Po trzecie, stawia sobie za cel przebadanie niektórych jej zastosowań; K. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 9.

Zwolennicy teorii Kindermanna postrzegają system międzynarodowy inaczej niż neorealiści amerykańscy. W ich ocenie przypisywanie mu jedynie cech anarchii wydaje się zbyt dużym uproszczeniem. Ponadto krytyce poddawana jest klasyczna zasada mówiąca, iż stosunki pomiędzy państwami są grą o sumie zerowej, a państwa dążą do maksymalnego zwiększenia swojej potęgi, umożliwiającej zajęcie lub utrzymanie korzystnej dla nich pozycji w systemie. Dla przedstawicieli Szkoły Monachijskiej system międzynarodowy jawi się jako system policentryczny i dynamiczny, bez centralnego organu zarządzającego, który byłby w stanie narzucić wszystkim jeden reżim prawny oraz zastosować skuteczne sankcje. Źródłem tej dynamiki są interakcje i relacje zachodzące głównie pomiędzy państwami podejmującymi działania w sferze polityki zagranicznej, które są motywowane realizacją swoich interesów wobec innych państw¹⁹.

Ponadto, według tego podejścia, w systemie zachodzą określone, dynamiczne interakcje pomiędzy jego uczestnikami. Waltz również dostrzegał ów interakcjonizm, nazywając go relacją, jednakże neorealiści niemieccy zarzucali jego teorii, iż akcentuje bardziej pozycję elementu systemu, a mniej interakcje, w jakie wchodzi on z innymi elementami. Dla Kindermanna system międzynarodowy ma charakter dynamiczny, co oznacza, że większą wartość poznawczą przedstawia nie statyczny układ elementów systemu, lecz to, co się pomiędzy nimi dzieje. Obok państw narodowych, będących głównymi jego aktorami, aktywną rolę w nim odgrywają również grupy społeczne oraz koła biznesowe. Sfera politycznych interakcji w systemie pomiędzy tymi uczestnikami przeplata się z uwarunkowaniami natury społecznej, gospodarczej i technologicznej²⁰. W rezultacie stosunki międzynarodowe tworzą cały interaktywny kompleks współzależności, którego struktura nie zawsze jest możliwa do uchwycenia²¹. Dlatego część badaczy w opisie współczesnej rzeczywistości międzynarodowej proponuje zastąpienie pojęcia polityka międzynarodowa (*internationale Politik*) terminem polityka transnarodowa (*transnationale Politik*), ponieważ wzrost znaczenia pozapaństwowych aktorów sceny międzynarodowej wymusza niejako rewizję tradycyjnego podejścia do roli i znaczenia państw narodowych w polityce światowej, czego konsekwencją jest sukcesywna erozja ich suwerenności²².

¹⁹ Por. G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 75.

²⁰ Jak się wydaje, neorealizm niemiecki szerzej pojmuje istotę systemu międzynarodowego, niż czyni to Waltz i jego zwolennicy, dla których czynnikiem konstytuującym system są interakcje zachodzące głównie pomiędzy państwami; zob. K. Waltz, *op. cit.*, s. 84-85; Kindermann wskazuje, iż należy dodatkowo wziąć pod uwagę zachowania innych aktorów niepaństwowych oraz innych monocentrycznych (pod) systemów. Pomiedzy tymi elementami, oprócz interakcji i współzależności, zachodzą również takie zjawiska jak: współpraca, konflikt czy neutralność, które w zauważalny sposób mogą oddziaływać na kształt i charakter stosunków międzynarodowych; zob. G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 27-28.

²¹ Por. H. Haftendorn, *Theorie der Internationalen Politik. Gegenstand und Methode der Internationalen Beziehungen*, Hamburg 1975, s. 9.

²² Por. Chr. Lemke, *Internationale Beziehungen. Grundkonzepte. Theorien und Problemfelder*, Oldenburg, München 2000, s. 12; więcej na temat problemu suwerenności państwa w świetle teorii realistycznej: J. Czupatowicz, *Suwerenność*, Warszawa 2013, s. 180-189.

Interes narodowy ma dla realistów klasycznych charakter obiektywny. Natomiast Kindermann proponuje rozumienie interesu narodowego jako wolę definiowania celów w polityce zagranicznej przez ośrodek decyzyjny/przywódca danego państwa. Chodzi o wytyczanie kierunku zorientowanego na realizację celów poprzez regulację: a) stosunków zewnętrznych danego państwa, b) innych systemów²³ w stosunku do innych państw, c) innych systemów w otoczeniu międzynarodowym danego państwa. Definiowanie zarówno potencjalnych, jak i realnych celów uwzględnia przy tym wewnętrzne i zewnętrzne determinanty oraz oczekiwane skutki w kontekście przewidzianych środków²⁴.

Z powyższej definicji wynika, iż interes narodowy ulega relatywizacji i subiektywizacji, gdyż jego treść zależy od postrzegania otoczenia międzynarodowego przez elity władzy. Ponadto realiści niemieccy wychodzą z założenia, iż interesy narodowe nie są jedynie rezultatem parametrów systemowych, lecz w zasadniczym stopniu stanowią rezultat subiektywnego postrzegania rzeczywistości w określonym czasie i miejscu przez ośrodki władzy danego państwa. W konsekwencji postrzeganie otoczenia zewnętrznego oraz będący tego następstwem obraz świata, kreowany przez decydentów politycznych, mogą stanowić jedną z kluczowych przesłanek w procesie podejmowania decyzji. To z kolei może prowadzić do błędnej oceny uwarunkowań i w rezultacie do nieadekwatnych działań ze strony danego podmiotu. Przypisywanie większej roli sprawczej czynnikom subiektywnym zarówno w odniesieniu do zachowań aktorów sceny międzynarodowej, jak i w analizowaniu ich zachowań, jest – jak się wydaje – istotnym wkładem szkoły niemieckiej do nauki o stosunkach międzynarodowych.

POZIOMY I METODOLOGIA ANALIZY KONSTELACYJNEJ

Szkoła Monachijska przyjęła określone założenia badawcze oraz wypracowała dyrektywy z zakresu metodologii naukowej. W istocie doszło do przeniesienia punktu ciężkości w teorii z kryteriów, uznawanych przez realistów amerykańskich za obiektywne: potęga/siła państwa oraz interes narodowy, na elementy natury subiektywnej. W efekcie zrodziło się podejście badawcze, opierające się na wielu perspektywach oraz poziomach analizy. W ocenie przedstawicieli neorealizmu monachijskiego tylko takie podejście jest w stanie uchwycić złożoność rzeczywistości międzynarodowej. Inną dyrektywą metodologiczną tej szkoły jest uwzględnianie w analizie komparatystyki historycznej, mającej na celu systematyczne porównywanie doświadczeń z przeszłości oraz ich typizacja, która polega na tym, iż koncepcja teoretyczna Kindermanna jest ukierunkowana na systematyczną analizę porównawczą doświadczeń historycznych²⁵.

²³ Niemiecki neorealizm posługuje się pojęciem „systemu” nie tylko w odniesieniu do zbioru państw w wymiarze globalnym czy regionalnym. Chodzi także o takie systemy, jak: prawny, gospodarczy czy w sferze bezpieczeństwa (sojusze, pakt), które również realnie potrafią oddziaływać na zachowanie zarówno państw, będących ich członkami (elementami), jak i pozostających formalnie poza nimi.

²⁴ Por. G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 20-21.

²⁵ Zob. tamże, s. 11.

Warunkiem koniecznym badania rzeczywistości międzynarodowej jest stosowanie metody analitycznej, spełniającej kryteria spójnej teorii naukowej. Kindermann postuluje przyjęcie zintegrowanego modelu badawczego, obejmującego poszerzone spektrum kryteriów, zwanego analizą konstelacyjną (*Konstellationsanalyse*). Zadaniem badacza jest synteza wszystkich elementów i zbudowanie z nich skutecznego narzędzia analizy. Taka procedura badawcza w pewnym stopniu zbliża to podejście do konstruktywizmu²⁶. Pojęcie „konstelacji” zarówno w wymiarze praktycznym, jak i teoretycznym odnosi się do konkretnego kształtu relacji między określonymi państwami w danym momencie historycznym. Tworzące się między państwami konstelacje są produktem interakcji, niekiedy dosyć złożonych, zachodzących pomiędzy elementami tychże konstelacji, do których zalicza się aktorów państwowych oraz organizacje międzynarodowe. Interakcje poddawane są analizie na poziomie: systemów, państwa, interesów w polityce zagranicznej, siły/potęgi, wzajemnego postrzegania, działania, współzależności pomiędzy skłonnością do konfliktu i współpracy, roli norm prawa międzynarodowego²⁷. Postępowanie badawcze zgodnie kryteriami analizy konstelacyjnej prowadzi do wypracowania *synopsy* – czyli syntezy, ukazującej istotę oraz złożoność procesów zachodzących w ramach danej konstelacji, co składa się na strukturę badanego fragmentu rzeczywistości. Zgodnie z wcześniejszym postulatem analiza konstelacyjna musi uwzględniać perspektywę historyczną właściwą danej konstelacji (*Vorgeschichte*).

Pierwszą płaszczyzną analizy konstelacyjnej stanowią systemy i ich struktura, czyli zbiory działających w nich poszczególnych elementów (*Aktionseinheiten*)²⁸. Na tym etapie badacz stoi przed problemem wydzielenia przedmiotowego zakresu analizy uwzględniając przy tym kryterium czasowe oraz strukturę problemu²⁹. Najważniejszym zadaniem analizy systemowej jest więc dokonanie rozkładu wyodrębnionej całości na części składowe, w celu poddania oglądowi ich struktury oraz wzajemnych

²⁶ Podejście konstruktywistyczne postuluje skupienie uwagi na kulturowo-cywilizacyjnym aspekcie stosunków międzynarodowych, bowiem – w opinii konstruktywistów – nie tyle dążenie do potęgi i dominacji, lecz określony dyskurs, idee oraz odmiennie ukształtowane elementy świadomości mają przemożny wpływ na motywację do działania oraz formułowanie interesów i celów przez uczestników społeczności międzynarodowej. W związku z tym konflikty są raczej skutkiem braku porozumienia czy dysonansu komunikacyjnego pomiędzy stronami. Celem badawczym konstruktywistów jest zatem bardziej interpretacja stanów rzeczy niż wyjaśnianie; więcej na ten temat zob. R. Jackson, G. Sorensen, *op. cit.*, s. 272-273; J. G. Ruggie, *What Makes the World Hang Together – Neoliberalism and the Social Constructivist Challenges*, „International Organization” 1998, no. 4, s. 855-880.

²⁷ G.-K. Kindermann, *op. cit.* s. 106-107.

²⁸ Szerzej na temat roli państw jako najważniejszych aktorów sceny międzynarodowej w rozumieniu Szkoły Monachijskiej zob. K. M. Schellhorn, *Der Staat: die wichtigste Aktionseinheit in der internationalen Beziehungen*, [w:] G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 165-179.

²⁹ Za historyczny przykład, ilustrujący wyznaczenie zakresu do analizy konstelacyjnej, mogą posłużyć strategie ośrodków władzy takich krajów, jak: USA, ZSRR, Wielka Brytania, Francja wobec RFN – realizowane od momentu ogłoszenia przez rząd Kohla dziesięciopunktowego planu zjednoczenia Niemiec do chwili zjednoczenia Niemiec. Innym przykładem konstelacji jest kryzys sueski, gdzie zbiegły się interesy mocarstw europejskich, Egiptu oraz, siłą rzeczy, dwóch supermocarstw, które ostatecznie kryzys ten zażegnały.

oddziaływań, jakie zachodzą pomiędzy innymi częściami składowymi tego systemu. Wyodrębnienie części składowych systemu następuje poprzez stawianie hipotez dotyczących ich rodzaju, funkcji oraz znaczenia dla całości systemu³⁰. Relacje pomiędzy komponentami danego systemu są określone na podstawie wzajemnych zależności (*Interdependenz*) oraz wzajemnego oddziaływania (*Interaktion*). Tak więc struktura danego systemu to efekt zorganizowania jego podstawowych elementów. Wzajemnie zachodzące na siebie funkcje tych elementów tworzą zorientowane na cel sposoby oddziaływania w ramach racjonalnych i przyczynowo-skutkowych związków zależności, które składają się na całość systemu³¹. Szkoła Monachijska stoi na stanowisku, że zachodzące w danej konstelacji interakcje dają się wyjaśnić poprzez zastosowanie spójnych kategorii badawczych. Zjawiska jednostkowe związane z motywacjami i działaniem jednostek oraz trudne lub wręcz niemożliwe do zbadania złożone procesy społeczne, mające miejsce w ramach danej konstelacji, należy wyjaśniać opierając się na uznanych uniwersalnych prawidłowościach psychologiczno-antropologicznych³².

Drugą płaszczyznę analizy konstelacyjnej stanowią – podobnie jak w innych nurtach (neo)realizmu – państwa, będące jednocześnie podstawowymi elementami systemu. Kindermann definiuje państwa jako zamknięte systemy socjopolityczne, posiadające zdolność do działania i podejmowania decyzji, których celem jest pełnienie, wyznaczonych odgórnie, naczelnych funkcji w obszarze polityki³³. W tym modelu analitycznym istotne jest zbadanie i opisanie całej infrastruktury, tj. jak ona służy państwu do prowadzenia polityki zagranicznej. Tworzą ją takie elementy materialne jak: uwarunkowania geograficzne, demograficzne, poziom rozwoju ekonomiczno-technologicznego, elementy socjopolityczne (podsystemy), na które z kolei składają się: system partii politycznych, koła biznesowe, grupy etniczne i religijne oraz instrumenty sprawowania władzy, czyli ośrodki władzy politycznej wraz z podległymi im instytucjami oraz media. Na podstawie analizowanego i przetwarzanego strumienia informacji, płynącego zarówno ze środowiska wewnątrzpaństwowego, jak i międzynarodowego, ośrodek władzy politycznej danego państwa dostosowuje swoje działania zgodnie ze zdefiniowanymi uprzednio interesami (potrzebami). W kontekście nabytych doświadczeń oraz na bazie diagnozy zmieniających się uwarunkowań otoczenia międzynarodowego ośrodek władzy, dokonując kalkulacji w zakresie maksymalizacji zysków i minimalizacji strat, stara się w taki sposób kierować zachowaniem państwa, aby przyjęło ono optymalną pozycję w systemie międzynarodowym³⁴.

Wzajemne oddziaływanie na siebie dwóch funkcji (regulacyjnej i transmisyjnej), jakie pełni ośrodek władzy politycznej, stwarza przestrzeń, w której przenikają się i ścierają uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne. Ten stan rzeczy ma kluczowe

³⁰ G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 107.

³¹ Tamże, s. 107.

³² Por. R. C. Meier-Walser, *Struktureller Neorealismus die Münchner Schule und das Verfahren der Konstellationsanalyse*, „Die wissenschaftliche Untersuchung Internationaler Politik“, Aktuelle Analysen, Nr. 35, München 2004, s. 16.

³³ G.-K. Kindermann, s. 108.

³⁴ Tamże, s. 109-110.

znaczenie zarówno dla teorii, jak i praktyki modelu analizy konstelacyjnej³⁵. Dodatkowo Szkoła Monachijska postuluje uwzględnienie w procesie badawczym takich elementów, jak: proces decyzyjny państw należących do danej konstelacji, skład osobowy ich ośrodków decyzyjnych oraz motywacje decydentów politycznych³⁶.

Trzecią płaszczyzną jest analiza interesów państwa. Niemieccy neorealiści definiują je jako celową i ukierunkowaną wolę państwa, która wyrasta na bazie określonych wartości, i w której w sposób świadomy wytycza się określony cel. Praktyczna i analityczna umiejętność kreowania własnej strategii w obszarze prowadzenia polityki zagranicznej oraz sukces w osiągnięciu celów jest – zdaniem Kindermanna – funkcją zdolności w zakresie rozpoznania interesów innych państw oraz oszacowania skutków ich realizacji³⁷. Monachijscy neorealiści zwracają szczególną uwagę nie tylko na dające się wyabstrahować potrzeby państw, lecz również na to, co deklarują w tym zakresie ośrodki władzy politycznej i co przyjmują za dyrektywę działania w realizacji własnych interesów. W odróżnieniu od teorii Waltza, interesy państwa nie są jedynie funkcją ich pozycji w systemie, lecz mają charakter subiektywny oraz empiryczny³⁸.

Analiza zjawiska siły, a ściślej mówiąc układu sił, stanowi czwarte kryterium podejścia badawczego Szkoły Monachijskiej. W pojmowaniu istoty siły wprowadza się rozgraniczenie na dwa wymiary: statyczny i dynamiczny. Pierwszy oznacza potencjał siły (*Mächtigkeit*), drugi zaś zachowanie się aktorów sceny międzynarodowej, polegające na dążeniu do jej zwiększenia i stosowania (*Machtstreben als Verhaltensweise*). W kontekście postrzegania istoty siły Kindermann, odwołując się do niemieckiej tradycji filozoficznej, nawiązuje jednocześnie do klasycznego ujęcia, upatrującego jej źródeł w naturze ludzkiej³⁹. Różnica jednak polega na tym, iż Morgenthau absolutyzuje rolę siły, jednocześnie przypisując państwom dążenie do jej maksymalizacji, Kindermann zaś bardziej wskazuje na pewien uniwersalizm w postrzeganiu jej natury. Badacz wskazuje na Maxa Webera, który uważał, że siła jest zdolnością przeforsowania własnej woli lub interesu wobec drugiego podmiotu przy użyciu różnych środków. Jest ona z jednej strony amorficzna i bezpostaciowa, z drugiej zaś polimorficzna i wielopostaciowa⁴⁰. Przywołuje także fragment dzieła Fryderyka Nietzschego *Tako rzecze Zaratustra*: „Tam, gdzie znajdowałem życie, tam znajdowałem wolę mocy, nawet w woli sługi znajdowałem wolę bycia panem”⁴¹. Siła, której źródło po części tkwi w kondycji ludzkiej, jest niejako z natury rzeczy wpisana w działanie państw. Ponadto cechuje ją względność, to znaczy, że państwo A w określonej konstelacji dysponuje

³⁵ Tamże, s. 110.

³⁶ Szerzej na temat roli procesu decyzyjnego według Szkoły Monachijskiej zob. K. M. Schellhorn, *Wie entstehen außenpolitische Entscheidungen*, [w:] G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 180-194.

³⁷ Tamże, s. 112.

³⁸ A. Siedschlag (red.), *Realistische Perspektiven internationaler Politik*, Opladen 2001, s. 49.

³⁹ Por. G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 118-119; Por. tamże, s. 69.

⁴⁰ Tamże, *op. cit.*, s. 120.

⁴¹ Cyt. za: F. Nietzsche, [w:] Z. Kuderowicz, *Nietzsche*, Warszawa 2004, s. 69; Wola mocy dla niemieckiego filozofa była energią życiową, stanowiącą przyczynę wszelkiej aktywności człowieka we wszystkich sferach jego działania.

większą siłą niż państwo B lub C. Kluczem do stworzenia modelu analizy siły jest zatem uchwycenie układu jej wzajemnych relacji pomiędzy aktorami, które zachodzą w określonych konstelacjach⁴².

Szkoła Monachijska operuje kategorią równowagi sił, jedną z najistotniejszych dla klasyków, która – zdaniem zwolenników Kindermanna – może oddziaływać prewencyjnie i w rezultacie przeciwdziałać kryzysom. Dodatkowo państwa w ramach sojusznicznych porozumień o charakterze bilateralnym i multilateralnym także w ten sposób równoważą system i tym samym wyznaczają granice jej użycia⁴³. Do najważniejszych determinantów określających układ sił między państwami w środowisku międzynarodowym zalicza się: a) jakość, wielkość i zasięg siły militarnej, podatność na zniszczenie oraz ogólny potencjał gospodarczy państwa, b) ekonomiczno-technologiczną zdolność do produkcji uzbrojenia oraz uzależnienie na tym polu od zagranicy, c) zdolność do podejmowania decyzji o użyciu siły w ramach systemu politycznego (koherencja systemu politycznego), d) zakres wpływu na kurs w polityce zagranicznej danego państwa przez rządy innych państw oraz rolę wpływowych niepaństwowych grup interesu w tym zakresie, e) zakres praktycznego zastosowania potencjału siły w celu osiągnięcia przez dane państwo zamierzonych interesów – zdolność do właściwego planowania opartego na analizie zysków i strat, f) wiarygodność międzynarodową państwa, dotyczącą zapowiedzi użycia przez nie siły, g) zakres oddziaływania danego państwa w sferze militarnej i gospodarczej na pozostałe państwa, h) zróżnicowanie doświadczeń historycznych państwa na obszarze kreowania koncepcji w polityce zagranicznej oraz zdolność realnej oceny motywacji i zamiarów innych państw w tym względzie.

Kolejną płaszczyznę analizy konstelacyjnej stanowi badanie skłonności państw do wywoływania konfliktów lub do podejmowania współpracy⁴⁴. Najogólniej rzecz ujmując, główną przyczyną konfliktów pomiędzy uczestnikami polityki międzynarodowej są narastające różnice interesów między nimi. Po przekroczeniu określonego progu napięcia, podejmują oni działania, dobierając metody i środki do wytyczonych celów, aby wymóc na drugiej stronie swoją wolę. Na tym poziomie analizy należy – w opinii Kindermanna – rozpoznać prawdziwe zamiary poszczególnych uczestników konfliktu oraz strukturę wzajemnych oddziaływań wraz z towarzyszącymi jej czynnikami, takimi jak: interesy, wewnątrzpaństwowa struktura władzy, potencjały sił w aspekcie militarnym i ekonomicznym oraz wzajemne postrzeżenie⁴⁵. Kindermann

⁴² Szeroko na temat pojęcia *potęgi* na gruncie teorii realistycznej zob. A. Wojciuk, *Dylemat potęgi*, Warszawa 2010.

⁴³ G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 123- 124.

⁴⁴ Dobrym przykładem może być podjęta w latach 60. przez gaullistowską Francję próba zmierzająca do częściowego wciągnięcia ZSRR do współpracy.

⁴⁵ Mimo iż mocarstwa zachodnie na mocy art. 7 układu pomiędzy Republiką Federalną Niemiec a trzema mocarstwami (zwanego w literaturze polskiej układem lub traktatem generalnym o Niemczech) z 26 maja 1952 r. były zobligowane do działań na rzecz jedności Niemiec, to kiedy stawało się to realne, postrzeżenie potencjalnej potęgi zjednoczonych Niemiec zarówno przez Francję, jak i Wielką Brytanię spowodowało, iż państwa te starały się (wbrew stanowisku USA) skutecznie sabotować ten proces.

przywołuje tutaj stanowisko Morgenthaua, iż konflikt pomiędzy państwami rodzi się wtedy, kiedy jedno lub grupa dąży do rewizji istniejącego *status quo* w stosunkach między państwami.

Kindermann postuluje postawienie następujących pytań analitycznych: a) kto z kim i dlaczego współpracuje lub konkuruje, b) jakie oczekiwania, obawy i cele posiadają uczestnicy konfliktu lub partnerzy we współpracy oraz jaki jest zasięg w zakresie treści i formy danego konfliktu/współpracy, c) jaką strategię stosują oraz jak dobierają środki do wytyczonych celów w obliczu konfliktu/współpracy, d) jakie ukryte i transparentne sprzeczności towarzyszą współpracy pomiędzy stronami oraz jakie podobieństwa dają się zauważyć w ramach danego konfliktu, e) jak kształtuje się dynamika w zakresie determinacji stron na wypadek konfliktu lub rozwijania współpracy w zmieniających się uwarunkowaniach międzynarodowych, f) jakie metody i środki stosują decydenci polityczni w sytuacji kryzysu/współpracy w świetle przyjętej percepcji otoczenia oraz jaką logiką kierują się oni w kontekście wcześniejszych doświadczeń historycznych⁴⁶. W nowszej wersji teorii proponuje się ponadto: a) rozgraniczenie pomiędzy potencjałem danego konfliktu a procesami z nim związanymi oraz b) stawianie hipotez badawczych, dotyczących genezy danego konfliktu mających na celu ustalenie uwarunkowań i mechanizmów, prowadzących do jego eskalacji. Szkoła Monachijska odrzuca zatem założenie realistów klasycznych o nieuchronności konfliktu w polityce międzynarodowej i stara się szukać dialektycznej równowagi między konfliktem i współpracą pomiędzy państwami⁴⁷.

Ostatnią płaszczyzną analizy jest określenie roli i znaczenia aspektów normatywnych w polityce międzynarodowej oraz konfliktu między działaniem politycznym a normami moralnymi. Zwolennicy neorealizmu monachijskiego dostrzegają w badaniu rzeczywistości międzynarodowej konieczność zwrócenia uwagi zarówno na reżim norm prawa międzynarodowego, który – w ich opinii – w zauważalnym stopniu reguluje życie międzynarodowe, oraz na ideologię, która determinuje postrzeganie decydentów politycznych i może stać się źródłem motywacji do podjęcia działań w zakresie realizacji celów polityki zagranicznej. Czynniki etyczne w polityce, w opinii Kindermanna, może także mieć pewien wpływ na działanie państwa w przypadku stosowania się do nakazów prawa humanitarnego podczas działań wojennych. Ponadto w sferze polityki wewnętrznej opozycja polityczna oraz szeroko rozumiana opinia publiczna mogą w sposób efektywny utrudniać ośrodkowi władzy prowadzenie pewnych, określanych jako naganne moralnie, działań w sferze polityki zagranicznej⁴⁸.

Ostatnim etapem i zarazem zwięźczeniem analizy konstelacyjnej jest uzyskanie *synopsy*. Powinna ona powstać na bazie systematycznie zagregowanych i stypizo-

⁴⁶ G.-K. Kindermann, *op. cit.*, s. 129.

⁴⁷ Często zarzuca się Waltzowi, iż błędnie przepowiedział rozpad po zimnej wojnie *NATO* jako instytucji anachronicznej w nowej strukturze systemu międzynarodowego. Jednakże trudno z dzisiejszej perspektywy bezkrytycznie podzielać optymizm neorealistów monachijskich, iż po rozpadzie bipolarnego systemu pozycja Paktu Północnoatlantyckiego uległa stabilizacji; zob. G. H. Synder, *Alliance Theory: A Neorealist First Cut*, „Journal of International Affairs” 44, 1990), s. 103-110.

⁴⁸ Tamże, s. 130.

wanych elementów analizy, co ma stanowić syntezę przeprowadzoną na podstawie wcześniej wymienionych poziomów analizy. Powinna ona zawierać: a) hierarchiczne ujęcie przyczyn określonych procesów i stanów rzeczy (*Kausalitätshierarchien*), b) opozycje przyczyna-skutek, c) wektory wzajemnych oddziaływań, d) uwarunkowania procesu decyzyjnego, e) strategie uczestników polityki międzynarodowej, f) ekstrapolacje trendów i perspektywy rozwojowe określonych konstelacji oraz g) prognozy w zakresie oddziaływań, interakcji i współzależności między uczestnikami polityki międzynarodowej, oparte na empirycznym materiale badawczym⁴⁹.

Strukturalizm monachijski, jak każda teoria badawcza, ewoluuje w czasie poddając się ogólnym trendom pojawiającym się w nauce. Teorie naukowe, zmierzające do wyjaśniania polityki międzynarodowej, są również poddawane nieustannej weryfikacji wskutek określonych wydarzeń. Z biegiem czasu spistość każdego naukowego paradygmatu sukcesywnie ulega zmianie, toteż w rezultacie powstaje nowa jakość. Wizja naukowego postępu jako procesu linearnego i ukierunkowanego często staje się anachroniczna⁵⁰.

Po zimnej wojnie dla następców Kindermanna sprawą kluczową stało się zmodyfikowanie aparatu pojęciowego oraz udoskonalenie dotychczasowych metod badawczych. Postawili oni sobie za cel rozszerzenie kryteriów i metod badawczych teorii w warunkach tzw. poststrategicznej polityki bezpieczeństwa oraz pełniejsze zastosowanie metodologii nauk społecznych. Jednym z zasadniczych problemów badawczych dla współczesnych neorealistów niemieckich pozostaje sposób pojmowania i analizowania istoty systemu międzynarodowego, który zarówno przez Waltza, jak i przez Kindermanna traktowany był jako bardziej statyczna, ale obiektywnie istniejąca struktura. Jak już wcześniej stwierdzono, współcześni zwolennicy analizy konstelacyjnej zaczęli z czasem postrzegać system w kategoriach konstruktywistycznych oraz dynamicznych. W efekcie samo pojęcie systemu nie było już zarezerwowane jedynie dla państw i innych aktorów sceny międzynarodowej, lecz zaczęło się jawić raczej jako rekonstrukcja określonego fragmentu rzeczywistości⁵¹.

W analizie konstelacyjnej polityka światowa nie jest określana jako międzynarodowa, transnarodowa lub współzależna (*interdependentna*), ponieważ dotychczasowy kształt granic na poziomie państw i regionów przestał być linearny⁵². Dlatego współcześni neorealiści niemieccy kwestionują status państw narodowych – jako głównych aktorów stosunków międzynarodowych oraz ich (obiektywną) pozycję w systemie, która ma determinować zachowanie na scenie międzynarodowej. Podstawową kwestią we współczesnym nurcie neorealizmu niemieckiego staje się zatem sposób postrzegania przez państwa własnej pozycji, ich roli w systemie oraz interakcji, w jakie

⁴⁹ Por. A. Siedschlag, *op. cit.*, s. 62.

⁵⁰ Por. T. S. Kuhn, *Paradygmaty naukowej ewolucji*, [w:] G. Borradorri, *Rozmowy amerykańskie*, Wydawnictwo „W drodze”, Poznań 1999, s. 180-181.

⁵¹ A. Siedschlag, *op. cit.*, s. 63.

⁵² Pojęcie „linearności” oraz „delinearności” procesów zachodzących w systemie międzynarodowym, to pojęcie, którym posługiwał się Kindermann dla określenia ich ponadpaństwowego charakteru i zasięgu.

wchodzą one z innymi uczestnikami danej konstelacji. Krytyce poddana została także, dotychczas dosyć powszechnie lansowana teza, iż panująca w systemie międzynarodowym anarchia znaczy tyle samo, co bezład. Według tej optyki badawczej, stan ten stanowi przesłankę potwierdzającą koniec „świata państw narodowych” na rzecz „świata społeczności”. Pojęcie „chaosu” jest więc ściśle związane z regułami samoorganizującymi system, toteż nie może ono opisywać wszystkiego, co nieostre i trudne do zdefiniowania. Stan chaosu odnosi się do skutków zdarzeń lub procesów, które z uwagi na swą naturę są nieprzewidywalne, co skutkuje tym, że błahe przyczyny mogą być brzemiennie w skutkach dla całego systemu. Stąd też przypadki i prawidłowości w tym modelu badawczym nie wykluczają się wzajemnie⁵³.

W celu pełniejszego opisu i analizy rzeczywistości międzynarodowej współcześni przedstawiciele Szkoły Monachijskiej rekomendują wprowadzenie trzech dodatkowych pojęć: efektu fali, faz przejściowych (transformacji) oraz emergencji. Z uwagi na postępujący proces „delinearności” polityki pewne zjawiska, jak na przykład umiędzynarodowienie konfliktu etnicznego, należy badać w kategoriach efektu fali, ponieważ zwykle zaczynają się one niegroźnym i jednostkowym incydentem, który w sposób nagły może przerodzić się w konflikt o zasięgu regionalnym. W celu zbadania fazy przejściowej należy dokonać oglądu historycznego danego zjawiska lub procesu. Kolejny krok to wypracowanie kryteriów, pozwalających określić to, co w danej konstelacji typowe, powtarzalne, a co jednostkowe i niepowtarzalne. Następny etap to przegląd koncepcji strategicznych, przyczyn określonych stanów rzeczy oraz motywacji, jakimi kierują się poszczególni gracze na scenie międzynarodowej. Emergencja zaś oznacza stan, w którym wskutek wzajemnych oddziaływań dziejących się w mikroskali powstaje jakość, której natura nie da się w sposób przyczynowy wywieść/uzasadnić na podstawie cech komponentów wyjściowych, lecz powstaje w efekcie wzajemnych oddziaływań⁵⁴.

KONKLUZJE

Szkoła Monachijska stała się jedną z najbardziej znaczących orientacji badawczych w Niemczech. Z uwagi na kompleksowe podejście Szkoły Monachijskiej do badania i wyjaśniania rzeczywistości międzynarodowej, pogłębiona refleksja nad jej teoretycznymi i metodologicznymi podstawami może na gruncie nauki polskiej stanowić źródło cennych przemyśleń oraz twórczych inspiracji zarówno dla teoretyków, jak i praktyków życia międzynarodowego. Charakteryzując teoretyczno-metodologiczne podstawy Szkoły Monachijskiej można stwierdzić, iż:

1. Szkoła Monachijska powstała w latach 70. XX wieku na gruncie polemicznych dialogów z nurtem klasycznym H. J. Morgenthaua oraz strukturalnym K. Waltza.

⁵³ Por. W. Kron, G. Küppers (red.), *Emergenz. Die Entstehung von Ordnung, Organisation und Bedeutung*, Frankfurt am Main 1992, s. 388-389.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 389.

2. Dla neorealistów niemieckich „realizm” stanowi otwartą formułę badawczą, uwzględniającą szerokie spektrum kryteriów – w tym również kontekst instytucjonalno-decyzyjny oraz historyczno-kulturowy.

3. Dla badaczy Szkoły Monachijskiej celem nie jest stworzenie „lepszej” teorii lub korygowanie już istniejących, lecz przedstawienie propozycji kompleksowego i zintegrowanego modelu badawczego, uwzględniającego perspektywę doświadczeń historycznych.

4. Dążenie badacza do uwolnienia się od ideologii oraz dokonanie przez niego wyraźnego rozgraniczenia pomiędzy tym, co realne (*das Gegebene*), a tym, co faktyczne (*das Faktische*) oraz pomiędzy tym, co życzeniowe (*das Wunschbare*) a tym, co normatywne.

5. Neorealiści niemieccy w badaniu i wyjaśnianiu rzeczywistości międzynarodowej postulują uniwersalizm historyczny. Aparat pojęciowy powstaje na bazie funkcjonalnego podejścia indukcyjnego, uwzględniającego systematyczną analizę porównawczą doświadczeń historycznych.

6. Siła to nie jedyny czynnik sprawczy w polityce międzynarodowej, toteż nie ma on charakteru absolutnego. Kluczową kategorią badawczą jest nie siła, lecz polityka.

7. Siła to przede wszystkim instrument w osiągnięciu przez państwo celów, a nie cel sam w sobie. Jej źródłem jest po części natura ludzka, natomiast jej miara jest relatywna. Dużą rolę przypisuje się jej postrzeganiu przez ośrodki władzy państw. Siła ma charakter złożony.

8. Interes narodowy to przede wszystkim wyraz woli państwa. Nie ma on charakteru obiektywnego, lecz kształtuje się w złożonym procesie historycznym i decyzyjnym. Jest wypadkową uwarunkowań wewnętrznych oraz zewnętrznych (właściwych danej konstelacji), w jakich dane państwo się znajduje. Ideologia jest czynnikiem sprawczym w polityce państw. Polityka zagraniczna państw jest wynikiem wzajemnego przenikania się uwarunkowań wewnątrzpaństwowych i międzynarodowych.

9. Państwa są głównym aktorem sceny międzynarodowej, choć organizacje międzynarodowe oraz inni aktorzy pozapaństwowi także odgrywają pewną rolę.

10. Konflikt pomiędzy uniwersalnymi zasadami moralnymi a interesem narodowym (racją stanu) nie stanowi dla badacza kluczowej kwestii, ponieważ jego celem jest przede wszystkim poznanie i wyjaśnianie rzeczywistości międzynarodowej. Aby temu sprostać, należy zastąpić podejście normatywno-ideologiczne podejściem empiryczno-analitycznym.

11. Zintegrowana i wielopoziomowa analiza konstelacyjna to propozycja zintegrowanego podejścia badawczego. Jej rezultatem jest *synopsa*, będąca syntezą dokonanej uprzednio wielopoziomowej analizy.

12. System międzynarodowy jest złożoną i dynamiczną strukturą. Jego istotą nie są więc pozycje i role państw, lecz przede wszystkim interakcje i współzależności zachodzące między nimi, które są możliwe do zbadania przy zastosowaniu spójnej i zintegrowanej metodologii. W analizie stosowane jest pojęcie konstelacji.

T a b e l a 1
Schemat analizy konstelacyjnej

Warunki konieczne: znajomość perspektywy historycznej; ograniczenia czasoprzestrzenne, zdefiniowanie podstawowych problemów badawczych, wyznaczenie zakresu badań		
Podstawowe kategorie analityczne neorealizmu	Zagadnienia analityczne	Metodologie dziedzin nauki
a) System i proces decyzyjny	Charakter systemu, procesy decyzyjne wynikające z woli państw, decyzyjne ośrodki władzy w ramach poszczególnych systemów/konstelacji	Teorie systemowe, zarządzania i procesu podejmowania decyzji
b) Postrzeganie i rzeczywistość	Treści związane z percepcją; percepcyjne uwarunkowania zachowań aktorów systemu/konstelacji; zróżnicowanie oraz subiektywizm decyzyjnego ośrodka władzy w postrzeganiu ról, pozycji oraz perspektyw ich ewolucji/rozwoju; komunikacja i interpretacja	Psychologia społeczna, teorie poznawcze oraz teorie komunikacji
c) Interesy i siła/potęga	Cele, środki, współzależność celów i środków, motywacje, zdolności aktorów, struktura współzależności interesów i układu sił w ramach systemu/konstelacji	Teorie badające: interesy, siłę/potęgę państw oraz równowagę sił
d) Kooperacja i konflikt	Uwarunkowane interesami formy współpracy oraz zachowań konfliktogennych aktorów, ich ogólne strategie w ramach systemu/konstelacji	Teorie badające: zachowania ludzkie, zjawisko integracji politycznej, zjawisko pokoju, konfliktu, kryzysu
e) Normy międzynarodowe i ich wykorzystanie	Rola sprawcza norm; konflikt pomiędzy etyką, prawem, ideologiami a pragmatycznym interesem; interpretacje norm prawnych i etycznych	Prawo międzynarodowe publiczne, etyka, historia doktryn politycznych i prawnych, socjologia wiedzy
Synopsa	Syntetyczny ogólny i typologia wzajemnych zależności na bazie interakcji cząstkowych komponentów zachodzących w całej konstelacji; identyfikacja związków przyczynowo-skutkowych oraz ogólnych ram polityki międzynarodowej w danym czasie	Komparatystyka w zakresie teorii systemów w wymiarze globalnym; wypracowanie interdyscyplinarnej metodologii badawczej

Źródło: K.-G. Kindermann, *Grundelemente der Weltpolitik...*, s. 22-23.

Tabela 2

Porównanie wybranych nurtów realizmu

	Realizm klasyczny	Realizm strukturalny	Realizm neoklasyczny	Szkola Monachyjska
Metodologia	Historyzm, idee, doktryny, filozofia polityki.	Podjęcie dedukcyjne. Testowanie hipotez za pomocą metod ilościowych i jakościowych.	Studium przypadku. Interdyscyplinarna analiza zachodzących procesów w środowisku międzynarodowym i strukturze wewnętrznej aktorów sceny międzynarodowej.	Historyzm (warunek wstępny analizy), podejście indukcyjne, Zintegrowana, interdyscyplinarna wielopoziomowa analiza konstelacyjna – zwięzła synopsa. Badacz konstruuje aparat pojęciowy obraz analityczny na podstawie kryteriów analitycznych.
Rola teorii	Służąca budowaniu teorii polityki zagranicznej w praktyce politycznej.	Eksplicytna. Wypracowanie najlepszej całościowej teorii mogącej wyjaśnić istotę polityki międzynarodowej.	Eksplicytna. Wypracowanie najlepszej teorii częściowej mogącej wyjaśnić konkretne przypadki/procesy.	Odkrywanie źródeł poznania naukowego; nie powinna służyć wyłącznie praktyce politycznej. Eksplicytna - poprzez tworzenie modeli teoretycznych.
Relacja struktura-podmiot	Nadrzędność podmiotu wobec struktury.	Nadrzędność struktury. Interakcje kształtują strukturę.	Współzależność i wzajemne oddziaływanie.	Współzależność pomiędzy państwem i systemem, czego wypadkową są interakcje i współzależności. Pewną rolę odgrywa skłonność aktorów do współpracy, konfliktu i neutralności.
Aktorzy systemu	Wyłącznie państwa (narodowe). Sojusze i organizacje to wyraz woli i potęgi państw.	Państwa i w pewnym stopniu organizacje międzynarodowe.	Państwa oraz aktorzy niepaństwowi.	Państwa, aktorzy niepaństwowi, zespół uwarunkowań socjokulturowych.
Środowisko między-narodowe	Anarchiczne i konfliktogenne, zasada samopomocy, tymczasowość sojuszy, brak władzy nadrzędnej. W ograniczonym stopniu możliwe jest zapanowanie nad tym stanem.	Anarchiczne, brak władzy nadrzędnej, zasada samopomocy, brak władzy nadrzędnej. Zauważalna rola sojuszy i organizacji międzynarodowych.	Ograniczona anarchia. Istnieją pewne uregulowane obszary w środowisku międzynarodowym.	System polityczny i dynamiczny, będący polem interakcji między państwami. Brak władzy nadrzędnej.

cd. tab. 2

Źródło motywacji państw	Antropologiczne – dualizm natury ludzkiej – racjonalizm i emocje. Agresja powodowana strachem przed innymi, dylemat bezpieczeństwa.	Struktura systemu oraz dążenie do zapewnienia utrzymania korzystnej pozycji w systemie. Dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa.	Struktura systemu oraz czynniki wewnątrzpaństwowe.	Natura ludzka pojmowana uniwersalnie wraz z dążeniem do racjonalnej potęgi w celu samo-realizacji. Rywalizacja pomiędzy państwami w kontekście samorealizacji.
Cel państw	Nieustanna maksymalizacja potęgi.	Bezpieczeństwo, korzystna pozycja w systemie.	Maksymalizacja w aspekcie wywierania wpływu na innych.	Samorealizacja. Korzystny dla państwa bilans interakcji i współzależności.
Potęga/siła	Absolutna, bez ograniczeń, mająca swe źródło w naturze ludzkiej.	Relatywna wobec roli i pozycji państwa w systemie. Równoważona przez system. Służy do utrzymania w nim korzystnej pozycji. Nadmiar i brak określonego poziomu siły/potęgi mogą być szkodliwe dla równowagi i stabilizacji systemu.	Relatywna, dynamiczna i złożona z uwagi na zróżnicowaną percepcję. Funkcja czynników materialnych i niematerialnych.	Relatywna, dynamiczna i złożona w zależności od danej konstelacji. Podział na statyczną (materialną) i dynamiczną (zdolność do jej zastosowania). Natura ludzka stanowi punkt odniesienia w rozumieniu natury siły/potęgi.
Interesy	Obiektywne i stałe, postrzegane w kategoriach potęgi.	Wynikające z roli i pozycji państwa w systemie.	Wypadkowa uwarunkowań strukturalnych i wewnątrzpaństwowych.	Relatywne. Wyróż woli państw w celu ich samorealizacji. Kształtowane historycznie, w procesie decyzyjnym oraz poprzez percepcję otoczenia.
Realizacja interesów/celów	Hegemonia – kontrola nad innymi. Poprzez maksymalizację potęgi/siły.	Równowaga sił. Balansowanie, podłączanie się. Rewizja <i>status quo</i> w oparciu o analizę kosztów.	Utrzymanie korzystnego <i>status quo</i> w systemie poprzez wywieranie wpływu na innych graczy.	Polityka zagraniczna, będąca wypadkową czynników zewnętrznych i wewnątrzpaństwowych. Poprzez szerokie i zdyswersyfikowane spektrum metod i środków.
Zmienna niezależna	Państwa i ich interesy pojmowane w kategoriach siły/potęgi.	Struktura systemu.	Struktura systemu w korelacji z uwarunkowaniami wewnątrzpaństwowymi.	Struktura systemu, będąca polem interakcji pomiędzy aktorami systemu.
Zmienna zależna	Polityka zagraniczna państwa.	Efekty oddziaływania państw-elementów systemu. Interakcje będące pochodną systemu.	Polityka zagraniczna państwa.	Interakcje pomiędzy aktorami. Czynniki wewnątrzpaństwowe.

Źródło: opracowanie własne.

Mgr Szymon Maciejewski: Uniwersytet Warszawski (szymon@esochaczew.pl)

Słowa kluczowe: Szkoła Monachijska, niemiecki neorealizm, teoria polityki międzynarodowej, analiza konstelacyjna, Gottfried-Karl Kindermann

Keywords: Munich School, German neorealism, theory of international politics, constellation analysis, Gottfried-Karl Kindermann

ABSTRACT

The article introduces the reader to the most significant methodological and theoretical foundations of the Munich School (Münchner Schule), which is commonly perceived as the German version of neo-realism. Since the late 1970s when Professor Gottfried-Karl Kindermann, an Austrian scholar from the University of Munich, proclaimed his theory, it has become one of the most relevant studies of international politics in West Germany. It should be noted that his chief work "Grundelemente der Weltpolitik" had been published (1977) before Kenneth Waltz's "The Structure of International Politics" (1979) came out. Kindermann's theory was created as a consequence of a polemical dialog with classical and structural realism. The contribution of the Munich School, which is based on the so-called constellation analysis (Konstellationsanalyse), is relatively little known in the Polish scientific literature. Therefore, it could be a brilliant source of inspiration for both scholars and policymakers, primarily due to its comprehensive methodological approach to examination and explanation of international politics.

NASZE WYDAWNICTWA

INSTYTUT ZACHODNI

ul. Mostowa 27, 61-854 Poznań

tel. +61 852 28 54

fax +61 852 49 05

e-mail: wydawnictwo@iz.poznan.pl

SPÓŁECZNA GRANICA. POSTAWY MŁODZIEŻY ZACHODNIEGO POGRANICZA POLSKI

Marcin Tujdowski

Seria: Ziemie Zachodnie – Studia i materiały nr 27

streszczenie w j. angielskim

ISBN 978-83-61736-48-6

Poznań 2014, 251 ss.

Pogranicze polsko-niemieckie od ponad dwóch dekad, ze względu na dokonujące się tam przemiany społeczne i polityczne, podlega wieloaspektowej eksploracji badawczej. W tym nurcie mieści się praca Marcina Tujdowskiego, który podjął wysiłek analizy partycypacji mieszkańców tego obszaru w tych przemianach. Zapoczątkowała je transformacja ustrojowa w obu krajach w latach 1989-1990, a przyspieszyło przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i strefy Schengen. W zmianie sytuacji politycznej dostrzegano szansę na rozwój współpracy transgranicznej, jednak rzeczywistość zweryfikowała takie myślenie. Okazało się, że mimo bliskości terytorialnej obszary po obu stronach granicy nadal stanowią dwa odrębne pogranicza – polskie i niemieckie. Mimo intensyfikacji kontaktów wskutek zniesienia reżimu granicznego nadal są to dwie różne wspólnoty, podzielone barierą językową, mentalną i ekonomiczną, które okazały się silniejsze niż bariera graniczna. Zmiany tego stanu rzeczy następują powoli, np. w wyniku migracji Polaków do przygranicznych regionów Niemiec.

Przeszkodą w pogłębieniu współpracy Polski i Niemiec na obszarze przygranicznym jest też różnica interesów i odmienne postrzeganie pogranicza, a także peryferyjność tego obszaru po stronie niemieckiej, charakteryzująca się takimi zjawiskami, jak np. zapasć demograficzna, wyludnianie się miast. Po polskiej stronie granicy opinie młodzieży wskazują, że nie zamierza ona wiązać się na trwałe ze swoimi lokalnymi ojczyznami, postrzegając je jako niezbyt atrakcyjne miejsca do życia. Z umiarkowanym entuzjazmem podchodzi też do kwestii współpracy transgranicznej. Wiele wskazuje więc na to, że po polskiej stronie granicy pojawiają się wkrótce podobne problemy, jak w sąsiednim kraju. Trudno jednak jednoznacznie określić, czy współpraca między Polską a Niemcami pozwoli uwzględnić specyfikę tego obszaru, tak by można z większym optymizmem patrzeć na jego dalsze perspektywy rozwoju.